

РЭСПУБЛІКАНСКІЯ КУПАЛАЎСКІЯ ЧЫТАННІ

(да 130-годдзя з дня нараджэння
народнага паэта Беларусі Янкі Купалы)
20 – 21 красавіка 2012 г.)

Зборнік навуковых артыкулаў

Гродна
«ЮрСаПрынт»
2013

УДК 882.6
ББК 83.3
Р96

Рэдакцыйная рада:

Жук І. В., доктар філалагічных навук, прафесар (адк. рэд.);
Мусіенка С. П., доктар філалагічных навук, прафесар;
Лебядзевіч Д. М., кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Петрушкевіч А. М., кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Каяла У. І., кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Грынько М. У., магістр гуманітарных навук, ст. выкладчык.

Рэцэнзенты:

Бельскі А. І., доктар філалагічных навук, прафесар;
Некрашэвіч-Кароткая Ж. В., кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Гардзей Н. М., доктар філалагічных навук, дацэнт.

Р96 **Рэспубліканскія** Купалаўскія чытанні : зб. навук. прац. / рэдкал.:
І. В. Жук (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна : ТАА «ЮрСаПрынт»,
2013. – 379 с.
ISBN 978-985-90264-56-28

У навуковых працах асэнсоўваецца літаратурная і духоўная спадчына таленавітага народнага паэта Беларусі Янкі Купалы, імя якога носіць Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт, асвятляюцца актуальныя праблемы літаратуразнаўства і мовазнаўства. Адрасуецца выкладчыкам ВНУ, настаўнікам гімназій, ліцэяў, школ, аспірантам і студэнтам.

За дакладнасць інфармацыі адказнасць нясуць аўтары артыкулаў.

УДК 882.6
ББК 83.3

ISBN 978-985-90264-56-28

© ТАА «ЮрСаПрынт», макет, 2013

пераносы ‘насякомыя > дзеці’, ‘чарада птушак > дзеці’ пры пэўных варунках таксама мажлівыя.

Спіс літаратуры

1. Арашонкава, А.У. Аб так званых паланізмах у беларускай мове (Суфіксы -дл- і -іск-) / А.У.Арашонкава // Весці АН БССР. Сер. грам. навук. – № 2. – 1963.
2. Беларуская-польскія ізалексы: Матэрыялы для абмеркавання. – Мн., 1975.
3. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч. 1. – Мн., 1985.
4. Карский, Е. Ф. Белорусы: Язык белорусского народа / Е.Ф. Карский. – В. 2-3. – М., 1956.
5. Насовіч, І. Слоўнік беларускай мовы / І. Насовіч. – Мн., 1983.
6. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5-ці т. – Мн., 1979 – 1986.
7. Станкевіч, А.А. Лексіка іншамоўнага паходжання ў беларускіх народных гаворках / А.А. Станкевіч. – Гомель, 1996.
8. Сцяцко, П.У. Беларускае народнае словаўтварэнне / П.У. Сцяцко. – Мн., 1977.
9. Сцяцко, П.У. Народная лексіка і словаўтварэнне / П.У. Сцяцко. – Мн., 1972.
10. Сцяцко, П.У. Праблемы нормы, культуры мовы / П.У. Сцяцко. – Гродна, 1998.
11. Глумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці т. – Мн., 1977 – 1984.
12. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х т. / М. Фасмер. – М., 1987.
13. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т 1 – 13. – Мн., 1978 – 2010.

А.М. Асіпчук (Гродна)

СТЫЛІСТЫЧНАЕ ВЫКАРЫСТАННЕ АНТОНІМАЎ У ПАЭЗІІ ЛЕАНІДА ДРАНЬКО-МАЙСЮКА

Лірыка Леаніда Дранько-Майсюка, адметная вытанчанасцю, арыс-такратычнай высакароднасцю, з’яўляецца яркай старонкай сучаснай беларускай паэзіі. Майстэрства сказаць пра звычайнае ўзвышана, пра будзённае ўзнёсла надае паэтычным радкам арэол рамантызму, лёгкасці, дазваляе чытачу адчуць настрой аўтара, душэўны стан лірычнага героя.

Сярод мастацкіх сродкаў, якія выкарыстоўвае паэт у прааналізаваным зборніку «Гаспода», пэўнае месца займаюць антонімы. Кожная пара антонімаў, акрамя лексічнага значэння, выконвае і стылістычную функцыю. Як сведчыць фактычны матэрыял, найбольш пашыранымі сярод стылістычных фігур, заснаваных на антаніміі, з’яўляюцца антытэза, фігуры злучэння, нейтралізацыі, чаргавання.

Менавіта ў антытэзе, якая падкрэслівае максімальную розніцу, кантраст процілегласцей, выяўляецца прырода антаніміі. Напрыклад: Не выказаць душу чужую – Душу *відушчую, сляпую, Душу старую, маладую, Святую, грэшную, жывую, Змярцвелую*, зусім глухую І нават блізкую – люблю! [1, с. 168]; *Далёкае* – аднак жа застанеца. *А блізкае*, аб

чым баліць душа, Паздзекуецца з нас і пасмяецца, І вось яна – расстайная мяжа [1, с. 158] (у якасці кампанентаў антанімічнага рада выступаюць субстантываваныя прыметнікі *далёкі – блізкі*); *Лягчэй казаць* пра нешта і плысці На хвалі спадарожнай да спачыну, *Цяжэй маўчаць*, і думаць пра айчыну, І марыць у сабе яе знайсці [1, с. 129] (супрацьпастаўляюцца антанімічныя словазлучэнні *лягчэй казаць – цяжэй маўчаць*). Яшчэ прыклады антытэзы: Няўцям было мне пад чытанне-сненне, – Калі марнела Летушка адна, – Што адзіноты кожнае імгненне Не *Бог* дае жанчыне – *сатана* [1, с. 252]; За маўчаннем, горкімі садамі, Што аслеплі ў сонечным пяску, Ахвяруеш, вена маладая, *Дні* – дранько, а *ночы* – майсюку [1, с. 281] і інш. Аднак, як заўважае Л. А. Новікаў, «функцыі антонімаў не абмяжоўваюцца толькі антытэзай. Антонімы могуць выражаць, напрыклад, узмацненне, удакладненне, пастаянства і бесперапыннасць дзеянняў або стану, іх змену і чаргаванне і г. д.» [2, с. 248].

Асноўны змест фігуры злучэння, або амфітэзы, заключаецца ў «складанні» супрацьлегласцей да агульнага цэлага. Антанімічныя рады, якія ілюструюць дадзеную стылістычную фігуру, у залежнасці ад значэння можна падзяліць на такія дзве групы:

1) антанімічны рад, які мае значэнне складання, адпавядае словам *усе, усё*: І дудары, і скрыпачы, Паэты *модныя* й *нямодныя* – Усе мы толькі чытачы Той кнігі, з веку ў век самотнае [1, с. 169]; Шкадную дачку, праз яе гэты боль... Дзіця – а яно ж адзінае, на што спадзяецца *жабрак* і *кароль*, Страчаючы дні дамавінныя [1, с. 124]; Ступіў і ты за месяцам услед На вуліцы вячэрняга Бруселя, Як госьць п'яны, які згубіў выселле, Пакрыўджаны на *той* і *гэты свет* [1, с. 171]; Вайна на поўначы. Яшчэ жывым Усмышка ахвяруецца Венеры, Усім жывым – *старым* і *маладым* – На кожнай вуліцы і ў кожным скверы [1, с. 375] і пад. Як відаць з прыведзеных прыкладаў, антанімічныя рады тут прадстаўлены аднакаранёвымі (*модныя – нямодныя*) і рознакаранёвымі (*стары – малады*) прыметнікамі, прагматычнымі назоўнікамі (*жабрак – кароль*), фразеалагізмамі (*той свет – гэты свет*).

2) значэнне вычарпальнасці, бесперапыннасці дзеянняў, працэсаў: Пішу – маю ў тым асалоду, Рыфмую – «табе» і «сабе». Ад *раніцы* і да *заходу* Пілюю вучнёўства калоду Да зморы, да болю ў гарбе [1, с. 147]; А ты – не тая. І не я, а ты мне Даш усё ад *ласкі* да *пакуты*, Ваду ў маўчанні, акавіту ў гімне... Куды ж яшчэ імкнуцца мне?! Нікуды [1, с. 283].

Стылістычная фігура нейтралізацыі выкарыстоўваецца ў кантэксце не для супрацьпастаўлення, а з мэтай адмаўлення, нейтралізацыі антонімаў: Я напішу, я напішу Не проста добра, а выдатна, Але ж я вас не ўзварушу Ні *першай* сцэнай, ні *астатняй* [1, с. 181]; Але мацней жаданне піць і плакаць, Крыштальны туфлік твой мяняць на лапаць І ні *сяброў*, ні *ворагаў* не мець [1, с. 297]; І ўсё *цяжэй* маўчаць і разумець, Што характыву – у кожны гімн ягоны Ні *гімны* не патрэбны, ні *праклёны* І ні *жыццё* тваё і нават *смерць* [1, с. 166]. У прааналізаваным зборніку зафіксаваны

адзінкавы выпадак (антанімічны рад кантэкстуальных антонімаў *праведнік – злодзея*) выкарыстання дадзенага прыёму для выражэння прамежкавай ступені якасці: Не *праведнік*, але яшчэ й не *злодзея*, Я – той, каму пашчасціла спазнаць: Жанчына адыходзіць, як стагоддзе, І я хачу стагоддзе затрымаць [1, с. 276].

Сутнасць фігуры чаргавання заключаецца ў тым, што кампаненты антанімічнага рада паказваюць на паслядоўную змену, чаргаванне супрацьлеглых паняццяў, дзеянняў і г. д.: Праз далечы і туманы Сачу галубоў я вясновых, Ці ў *ранішнім* небе яны, Ці ў небе яны *вечаровым* [1, с. 99]; Мне даволі й таго, што пабачу праз аркуш паперы, Што званамі ніякімі ўжо не разбудзіш душу. Мне замест акіяна пакінута кропелька веры, І яго ўратаваць – то *анёлаў*, то *д’яблаў* прашу [1, с. 195]; Пасля, – застаўшыся амаль ні з чым, – Выхоўваць верш на ранішняй паперы, Так пасынка выхоўвае айчыным *То ласкаю*, то *зычаннем халеры* [1, с. 376]. У апошнім прыкладзе ў антанімічныя адносіны ўступаюць слова і словазлучэнне.

Зафіксаваны адзінкавыя прыклады такіх стылістычных фігур, заснаваных на антаніміі, як раздзяленне, пераўтварэнне і супярэчнасць. У стылістычнай фігуры раздзялення антанімічны рад адпавядае сінанімічным спалучэнням *усё роўна, усё адно*. Зафіксавана толькі два прыклады дадзенай стылістычнай фігуры: А страх заўсёды – *блізку* ці *здалёк* – Прыходзіць уладарны і таемны, Ды ўсё ж і ён – звычайны матылёк Перад прасторай, матылёк імгненны [1, с. 152]; Людзям жыць, баляваць А ці *ўдзень*, ці *ўначы*, А нам жыць, вандраваць І кіі берагчы [1, с. 59]. Тут у якасці кампанентаў антанімічных радоў выступаюць рознакаранёвыя прыслоўі *блізку – здалёк* і *ўдзень – уначы*.

Для выражэння пераўтварэння адной з’явы ў другую паэтам выкарыстоўваецца фігура пераўтварэння. Занатаваны наступныя чатыры прыклады, у якіх антанімічны рады складаюцца як з моўных антонімаў (аднакаранёвых *спадзеў – неспадзеў* і рознакаранёвых *роўны – крывы, будзень – нядзеля*), так і з кантэкстуальных (*каханне – хімера*): У рэўнасці яго быў мудры вырак, І я з тэатра збег, бо зразумеў, Што я ў жыцці не драматург, а лірык, Мой лёс – мяняць *спадзеў* на *неспадзеў* [1, с. 293]; Казарма душыць. *Роўнае крывым* Тут робіцца ва ўсе стагоддзі, эры. Казарма – домам родным, дарогім Не можа стаць і ў сонечнай рыв’еры [1, с. 376]; Усе б, напэўна, захачелі Сысці вось тут, спыніцца тут, Дзе *будзень* робіцца *нядзеляй* І ні клапотаў, ні пакут [1, с. 112]; Не веру, што ён лепшы за мяне, А хоць і лепшы – усё адно не веру. Яму пашанцавала замяніць Маё *каханне* на сваю *хімеру* [1, с. 293].

Заўсёды цікавай па сваёй сутнасці з’яўляецца стылістычная фігура супярэчнасці, сэнс якой заключаецца ў падкрэсленым выражэнні неадпаведнасці, супярэчнасці якой-небудзь з’явы. Зафіксаваны адзінкавы прыклад: А хвароба цяжкая даецца не заўсёды як знак пакарання, А яшчэ і самапазнання – столькі *цёмнага ў светлай* душы! [1, с. 196].

З прыведзеных прыкладаў відаць, што кампанентамі стылістычных фігур выступаюць як моўныя, так і кантэкстуальныя антонімы. У сваю чаргу, сярод моўных антонімаў пераважаюць рознакаранёвыя. Такім чынам, «семантычная прырода антонімаў... дазваляе шырока выкарыстоўваць іх у мове ў якасці аднаго з найважнейшых сродкаў выразнасці» [2, с. 244]. У прааналізаваным паэтычным зборніку Леаніда Дранько-Майсюка «Гаспода» стылістычныя фігуры, пабудаваныя на антаніміі, служаць для паказу шэрагу з’яў аб’ектыўнай рэчаіснасці, для перадачы пачуццяў і настрою лірычнага героя.

Спіс літаратуры

1. Дранько-Майсюк, Л. Гаспода: Выбранае / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 382 с.
2. Новиков, Л. А. Антонимия в русском языке / Л. А. Новиков. – М.: Издательство Московского университета, 1973. – 290 с.